

ПОКАЗНИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ОЗДОРОВЧОГО КОМПЛЕКСУ МАЛОГО МІСТА (НА ПРИКЛАДІ БЕРДЯНСЬКА)

В статті розглянуто систему показників функціонування та оцінки діяльності рекреаційно-оздоровчого комплексу малого міста (на прикладі Бердянська)

На території України розташовано багато міст, що виконують рекреаційно-оздоровчі функції. Це специфічні міста, в яких найчастіше основними містоутворюючими факторами є будівництво рекреаційно-оздоровчих закладів і розвиток галузей сфери обслуговування.

Рекреаційно-оздоровча діяльність як і будь-який вид економічної діяльності повинна вимірюватись. Тобто, формування рекреаційно-оздоровчого комплексу передбачає наявність системи показників, які характеризують розвиток мережі рекреаційно-оздоровчих закладів: кількість ліжок-місць в санаторіях, будинках відпочинку та пансіонатах усіх типів, дитячих оздоровчих таборах та курортних закладах. Всі ці показники визначаються за станом на місяць максимального розгортання.

Показник – це кількісна характеристика певної властивості соціально-економічних об'єктів і процесів; якісно визначена величина, що є результатом виміру чи розрахунків. Показник як інформаційна одиниця складається з найменування та кількісної характеристики.

Оцінці території для її використання з метою рекреації присвячено багато досліджень. Останнім часом збільшується зацікавленість методами та підходами до оцінки рекреаційно-оздоровчих комплексів з метою підвищення ефективності їх функціонування. Серед них варто відмітити підхід В. Стаускаса [1] з розробки оцінки ландшафту при плануванні зон відпочинку, де враховуються як природні, так і господарські фактори в їх територіальному взаємозв'язку. В роботі М. Божко території відпочинку оцінюються як за природними особливостями,

так і за напрямком економічного розвитку території. Ю. Веденін і Н. Мірошніченко за методикою рекреаційного бонітування природних провінцій розробили систему градацій і дали оцінку всім рекреаційним провінціям СРСР. [2] Серед інших досліджень великої уваги заслуговує робота Л. Мухіної “Принципи і методи технологічної оцінки природних комплексів” [3]. Варто відмітити роботи з оцінки пейзажної різноманітності природних комплексів М. Клауса і В. Рейнгарда. Останній розглянув понад 20 методів рекреаційно-оздоровчої оцінки ландшафту і прийшов до висновку, що в основу цієї оцінки повинні бути покладені дослідження різних видів місткості території: технічної або пропускнув здатності; економічної, що впливає з допустимого навантаження на ландшафт; психологічної, що визначається кількістю рекреантів, при якій не виникають перешкоди для нормального відпочинку; фінансової [4].

З дев'яти рекреаційно-оздоровчих комплексів Запорізької області Бердянський рекреаційно-оздоровчий комплекс володіє найрізноманітнішим спектром природних лікувальних факторів, який є одним із найбільш давніх осередків використання природних факторів для лікування людей: у 2002 р. виповнилося 100 років від заснування в цьому комплексі (у 1902 р.) першого регулярно діючого природно-ресурсного грязелікувального закладу.

У 2003 році в місті Бердянську функціонувало 29 рекреаційно-оздоровчих закладів, в тому числі: 8 санаторіїв, з яких 2 – дитячих, 17 баз відпочинку, 3 пансіонати відпочинку та 1 морський курорт.

У 2003 році кількість розгорнутих ліжко-місць у місяць максимального розгортання в порівнянні з минулим роком зменшилась на 924 і становить 6320. Найбільша кількість розгорнутих ліжко-місць у місяць максимального розгортання припадає на 1999 рік – 8900. Зменшення ліжкового фонду у 2003 році відбулося за рахунок покращення умов проживання та створення люксових та напівлюксових номерів.

За останні п'ять років спостерігається значне збільшення оздоровлених, незалежно від строків їх перебування. В 2003 р., порівняно з минулим роком, кількість оздоровлених збільшилась на 4216 осіб, або на 8,8 % і складає 52270 чоловік (табл. 1).

За останні п'ять років у рекреаційно-оздоровчих закладах міста спостерігається зменшення ліжкового фонду. Так, у звітному році ліжковий фонд у місяць максимального розгортання склав 6320 ліжко-місць, що на 13 % менше, ніж торік. Найбільша кількість створених ліжко-місць припадає на 1999 рік – 8900.

Ліжковий фонд санаторіїв міста в місяць максимального розгортання становив 2996 ліжко-місць, що на 17 % менше, ніж у 2002 та 2001 роках. Найбільша кількість розгорнутих ліжко-місць припадає на 1999 рік – 3669.

Оздоровилось та відпочило 27462 чоловіка, з яких 10 % відпочиваючих прибули з інших країн. Найменша кількість відпочиваючих у санаторіях міста припадає на 1999 рік – 24223 чоловіка, а найбільша – на 2001 рік – 27676 чоловік.

Ліжковий фонд пансіонатів відпочинку в звітному році найменший і становив 765 місць. Найбільший ліжковий фонд пансіонатів відпочинку було створено у 1999 році – 975 ліжко-місць. Оздоровилось та відпочило 3946 осіб, з яких 219 чоловік відпочивали протягом 1-2 днів.

У порівнянні з минулим роком кількість відпочиваючих зменшилась на 265, а з 2001 роком – збільшилась на 1025 осіб. Із загальної кількості оздоровлених 27 % становлять іноземні громадяни та 21 % – діти та підлітки.

Ліжковий фонд баз відпочинку у 2002-2003 році становив 2411 ліжко-місць. Найбільша

кількість ліжко-місць у місяць максимального розгортання була створена у 1999 році – 3720. Відпочило у звітному році 18633 особи. З яких 22 % (4147) становлять діти і підлітки та 14 % (2654) – іноземні громадяни.

Ліжковий фонд морського курорту у 2002-2003 році в місяць максимального розгортання становив 148 ліжко-місць. Відпочило у закладі 2229 чоловік, з яких 829 чоловік відпочивали протягом 1-2 днів. Понад 33 відсотки (750 чол.) становлять діти, віком до 14 років. В порівнянні з минулим роком відпочиваючих у цьому закладі збільшено у 12,7 разів.

Оздоровчий комплекс у звітному році був перепрофільований у базу відпочинку.

Собівартість наданих рекреаційно-оздоровчих послуг є одним з основних показників функціонування рекреаційно-оздоровчого комплексу. Обсяг ліжко-днів є вихідним для визначення собівартості. Собівартість путівки складається із витрат на лікування, харчування і проживання. Існує також цінова диференціація путівок залежно від ступеню комфортності житла, місця розташування апартаментів. Структура собівартості путівки в 2000-2002 рр. приведена у таблиці 2 (на прикладі рекреаційно-оздоровчих підприємств Приазовського відділення “Укпрофоздоровниці”).

Також важливими оціночними показниками для рекреаційно-оздоровчих комплексів є стійкість, ступінь рекреаційної дигресії, рекреаційне навантаження, місткість території. Стійкість рекреаційно-оздоровчих комплексів до рекреаційних навантажень – це здатність їх залишатись відносно незмінними протягом певного періоду, незважаючи на зовнішні та внутрішні чинники [5].

Рекреаційна дигресія – це порушення природного середовища в результаті впливу на нього рекреантів. Ступінь дигресії природного середовища знаходиться у прямій залежності від рекреаційного навантаження і стійкості до нього рекреаційно-оздоровчих комплексів.

Таблиця 1. Загальний ліжковий фонд та кількість оздоровлених осіб в санаторно-курортних закладах м. Бердянська за типами оздоровниць^{х)}

Назва показника	Роки				
	1999	2000	2001	2002	2003
САНАТОРІЇ					
ліжко-місце	3669	3696	3610	3610	2996
в % до попереднього року	100	100,7	97,6	100	83,0
в % до 1999 року	100	100,7	98,4	98,4	81,7
відпочило	24223	24452	27678	25561	27462
в % до попереднього року	100	100,9	113,2	92,4	107,4
в % до 1999 року	100	100,9	114,3	105,5	113,4
ПАНСІОНАТИ ВІДПОЧИНКУ					
ліжко-місце	975	875	835	835	765
в % до попереднього року	100	89,7	95,4	100	91,6
в % до 1999 року	100	89,7	85,6	85,6	78,5
відпочило	3819	3932	2921	4211	3946
в % до попереднього року	100	103,0	74,3	144,2	93,7
в % до 1999 року	100	103,0	76,5	110,3	103,3
БАЗИ ВІДПОЧИНКУ					
ліжко-місце	3720	3630	2830	2465	2411
в % до попереднього року	100	97,6	78,0	87,1	97,8
в % до 1999 року	100	97,6	76,7	66,3	64,8
відпочило	18580	19990	16759	16285	18633
в % до попереднього року	100	107,6	83,8	97,2	114,4
в % до 1999 року	100	107,6	90,2	87,6	100,3
МОРСЬКИЙ КУРОРТ					
ліжко-місце	–	–	–	148	148
в % до попереднього року	–	–	–	100	100
в % до 2002 року	–	–	–	100	100
відпочило	–	–	–	1760	2229
в % до попереднього року	–	–	–	100	126,6
в % до 2002 року	–	–	–	100	126,6
ОЗДОРОВЧИЙ КУРОРТ					
ліжко-місце	536	536	334	186	–
в % до попереднього року	100	100	62,3	55,7	–
в % до 1999 року	100	100	62,3	34,7	–
відпочило	2991	3525	1716	1821	–
в % до попереднього року	100	117,9	48,7	106,1	–
в % до 1999 року	100	117,9	57,4	60,9	–
ВСЬОГО					
ліжко-місце	8900	8737	7609	7244	6320
в % до попереднього року	100	98,2	87,1	95,2	87,2
в % до 1999 року	100	98,2	85,5	81,4	71,0
відпочило	49613	51899	49074	48054	52270
в % до попереднього року	100	104,6	94,6	97,9	108,8
в % до 1999 року	100	104,6	98,9	96,9	105,4

х) Розраховано за даними Бердянського міського відділу статистики.

Таблиця 2. Структура собівартості путівки в рекреаційно-оздоровчих закладах
Приазовського відділення “Укрпрофоздоровниці” в 2000-2002 рр.

Назва статей	Планова собівартість, тис. грн.			Собівартість фактична					
				Сума, тис. грн.			На 1 ліжко-день, грн.		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Фонд оплати праці	1824	1962,6	2064,3	1713,6	1708,9	2066,6	3,50	3,93	4,90
Відрахування на соціальне та пенсійне страхування	641	706,6	730,6	602,6	609,6	729	1,23	1,40	1,73
Відрахування до фонду зайнятості	32	29,2	28,3	29,1	24,0	26,8	0,06	0,06	0,06
Відрахування до Чорнобильського фонду	162			133,7			0,27		
Витрати на харчування	2719	3232,5	3350,3	2590,2	2839,4	3386	5,30	6,53	8,03
Витрати на лікувальні процедури	176	203,9	199,5	166,6	192	214,8	0,34	0,44	0,51
Витрати на культмасові заходи	75	71,2	71,6	69,3	58,8	72,8	0,14	0,14	0,17
Амортизація основних фондів та нематеріальних активів	1224	1340,6	1075,2	1134,1	1324,2	1091,7	2,32	3,05	2,59
Знос малоцінного інвентарю	141	261,2	174	143,2	242	142,6	0,29	0,56	0,34
Господарські витрати	4167	4456,4	3983,5	4073,0	3881,3	4031	8,33	8,93	9,56
В т.ч. ремонт основних засобів	480	880,6	583,2	927,6	739	682	1,90	1,70	1,62
Витрати на утримання апарату управління	94	86,6	83,9	72,2	62,8	87,7	0,15	0,14	0,21
Інноваційний фонд	134	148,6	123,5	134,6	139,7	124,8	0,28	0,32	0,30
Відрахування на будівництво шляхів	151	178,5		161,9	116,5		0,33	0,27	
Податок на землю				11,6			0,02		
Податок на власників транспортних засобів		5,2	12,3	2,6	5,2	12,4	0,01	0,01	0,03
Інші витрати	188	253,4	324,6	167,6	215,6	304,2	0,34	0,50	0,72
Всього собівартість	11728	12936,5	12221,6	11205,9	11420,0	12290,4	22,91	26,28	29,16
Продажна вартість проведених ліжко-днів	14615,7	15758,9	14815,2	13699,4	13923,7	14852,6			
В т.ч. ПДВ	2406,4	2563,3	2387,5	2255,3	2262,0	2415,5			
Вартість проведених ліжко-днів (без ПДВ)	200	15758,9	12427,7	13699,4	13923,7	12437,1			

В основу визначення рекреаційного навантаження покладено тривалість перебування відпочиваючих на рекреаційно-оздоровчих територіях протягом всього сприятливого періоду. Рекреаційні навантаження, що визначають межі переходу рекреаційно-оздоровчого комплексу з однієї стадії дигресії в іншу, використовують для встановлення рекреаційної місткості території.

Існує кілька визначень поняття рекреаційної місткості території:

– максимальна здатність території прийняти рекреаційне навантаження (Швихтенберг);

– сукупне рекреаційне навантаження всіх лісових ділянок території, що вивчаються, яке приводить їх до певної стадії рекреаційної дигресії (Генсирук);

– розмір здатності привабливої для відпочинку території забезпечувати деякій кількості рекреантів психофізіологічний комфорт і спортивно-оздоровчу діяльність без деградації природного середовища чи антропокультурних комплексів (Реймерс).

Розрахунок рекреаційної місткості проводиться за такою формулою:

$$E = \sum_{i=1}^{I=\lambda} n_i S_i, \quad (1)$$

де E – екологічна місткість території, люд./дн.;

n_i – максимальне значення навантажень, які приводять природні комплекси 1-го класу стійкості відповідно до 1-ї або 2-ї стадії дигресії, люд./дн. га;

S_i – площа природного комплексу 1-го класу стійкості до рекреаційного навантаження, га.

Залежно від функціонального зонування території, наявності площ, де рекреаційно-оздоровча діяльність обмежується господарськими, адміністративними та іншими причинами, екологічна місткість шляхом вводу відповідних поправочних коефіцієнтів зменшується. З урахуванням цих коефіцієнтів визначається технологічна рекреаційна місткість території.

Такими обмежуючими факторами є:

– наявність природоохоронних об'єктів, що визначає величину понижуючого природоохоронного коефіцієнта k_{op} ;

– наявність лісгосподарських об'єктів цільового призначення (розсадники, плантації, лісонасінневі ділянки, відтворювальні ділянки для мисливської фауни), що визначають величину понижуючого лісгосподарського коефіцієнта $k_{лг}$;

– наявність ділянок, використання яких для рекреації практично неможливе (непрохідні або важкопрохідні болота, велика віддаленість до доріг), що визначає величину понижуючого коефіцієнта доступності k_d ;

– наявність кар'єрів з вибуховим способом добування сировини, підприємств з шкідливими викидами, відстійників, міських звалищ визначає величину понижуючого санітарного коефіцієнта k_c .

Таким чином, технологічна рекреаційна місткість визначається за формулою:

$$E_m = E_e (k_{op} k_{лг} k_d k_c), \quad (2)$$

де E_m – технологічна рекреаційна місткість, люд./дн.;

E_e – екологічна рекреаційна місткість, люд./дн.;

k_{op} , $k_{лг}$, k_d , k_c – відповідні понижуючі коефіцієнти.

Технологічна місткість фактично визначає величину рекреаційно-оздоровчого потенціалу. Шляхом порівняння її з існуючими або очікуваними навантаженнями можна визначити ступінь використання ресурсів території чи її частини, що дасть можливість спланувати комплекс заходів щодо оптимізації рекреаційно-оздоровчого використання території та регулювання рекреаційних потоків для збереження та відтворення екологічних взаємозв'язків природних комплексів і вирішити питання кількості й просторового розміщення елементів благоустрою.

Цей підхід лежить в основі запропонованої М. Нудельманом методики оцінки рекреаційно-оздоровчого потенціалу регіону, яка забезпечує визначення сукупної можливості природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів задовольняти рекреаційно-оздоровчі потреби. Критеріями цієї

оцінки є продуктивність рекреаційно-оздоровчих ресурсів та загальнодержавний ефект від їх використання [6]. Показником продуктивності природного потенціалу є кількість людей, яким можна надати лікування і відпочинок, а також рекреаційно-оздоровчі послуги, виходячи із запасів природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів комплексу за рік.

Виходячи з особливостей і потреб території, потенціал родовищ мінеральних вод та лікувальних грязей одного типу визначається за формулою:

$$P_k = V_k / t n_k, \quad (3)$$

де P_k – природний потенціал родовища чи групи родовищ природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів k -го виду, одиниць/рік;

V_k – сумарні запаси природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів k -го виду, одиниць/рік;

n_k – норма споживання природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів k -го виду на один курс лікування, одиниць;

t – термін регенерації мінерального ресурсу, років.

Рекреаційно-оздоровчі ресурси території – це, переважно, лісові масиви та пляжі. Можливість їх рекреаційного використання визначаються площею лісових ландшафтів, довжиною пляжної смуги і гранично допустимими рекреаційними навантаженнями на них. Потенційна місткість рекреаційно-оздоровчого комплексу визначається за формулою:

$$P_k = S_k n_k T^i / t^i, \quad (4)$$

де P_k – потенційна рекреаційна місткість k -го рекреаційно-оздоровчого комплексу для i -го виду відпочинку, люд./рік;

S_k – площа k -ї рекреаційно-оздоровчої території, га;

n_k – норматив гранично допустимих навантажень на ландшафти, люд./га;

T^i – тривалість сприятливого для i -го виду відпочинку періоду, днів/рік;

t^i – тривалість i -го виду рекреаційного заняття, днів.

Що стосується короткострокового відпочинку, то варто окремо визначити

природний потенціал для організованого та неорганізованого відпочинку.

При визначенні природного потенціалу територій організованого короткочасного відпочинку окремо враховуються площі рекреаційних зон за формулою:

$$P_k = \sum S_k n_k t, \quad (5)$$

де P_k – природний потенціал організованого короткочасного відпочинку, люд./рік;

S_k – площа рекреаційних зон, га;

n_k – норми допустимого рекреаційного навантаження на ландшафти рекреаційних зон, люд./га;

t – кількість вихідних і святкових днів у році.

Для довготривалого організованого і неорганізованого відпочинку з вільним режимом пересування рекреаційно-оздоровчий потенціал визначатиметься за формулою:

$$P_k = \sum S_n n_n T / t, \quad (6)$$

де P_k – рекреаційно-оздоровчий потенціал довготривалого організованого і неорганізованого відпочинку з вільним режимом пересування, люд./рік;

S_k – площа ландшафтів з різними величинами допустимих рекреаційних навантажень, га;

n_k – норма допустимих рекреаційних навантажень для відповідної площі, люд./га;

T – тривалість сприятливого для відпочинку періоду, днів/рік;

t – середня тривалість перебування відпочиваючого в межах рекреаційно-оздоровчого комплексу, днів.

Природний потенціал морських пляжів визначається за формулою:

$$P_k = L_k n_k t, \quad (7)$$

де P_k – потенційна рекреаційна місткість морських пляжів, люд./рік;

L_k – довжина морських пляжів, м;

n_k – норматив гранично допустимих навантажень на морські пляжі, люд./м;

t – тривалість сприятливого для купання періоду, днів/рік.

Оцінка природного рекреаційно-оздоровчого потенціалу дозволяє вирішити завдання планування розвитку і розміщення рекреаційно-оздоровчих закладів рекреаційно-оздоровчого комплексу. Але вона не дозволяє виявити місце природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів в сукупному економічному потенціалі рекреаційно-оздоровчого комплексу, тому необхідно оцінити природний рекреаційно-оздоровчий потенціал у вартісному вираженні. М.Нудельман запропонував це здійснити за такою формулою:

$$P = \sum P_k E, \quad (8)$$

де P – величина потенціалу у вартісному обчисленні, грн.;

P_k – те ж саме в натуральному обчисленні;

E – соціально-економічний ефект рекреаційно-оздоровчої діяльності.

Суть економічної оцінки природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів визначається специфікою їх споживчої вартості, яка трактується, з одного боку, як корисність, з іншого, – як носій вартості та елемент багатства. Щоб рекреаційно-оздоровчі ресурси стали споживчою вартістю, необхідна суспільна потреба в них, в продуктах і послугах, які можуть бути отримані шляхом залучення цих ресурсів у рекреаційно-оздоровчий процес. Водночас, рекреаційно-оздоровчі ресурси можуть і не мати суспільної споживчої вартості, якщо їх споживання не забезпечує потрібної економії часу та грошових засобів.

Обмеженість майже всіх природних ресурсів призводить до необхідності вибору варіантів їх раціонального використання для потреб сільського господарства, промисловості, будівництва, рекреації та інших сфер.

Критерієм вибору повинна бути економічна оцінка природних ресурсів при порівнянні різних варіантів їх використання, іншими словами, – обмінна вартість природних ресурсів. Для економічної оцінки природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів необхідно розробити оцінювальні показники їх соціальної цінності, які відображали б можливість ресурсів задовольняти

потреби населення в санаторно-курортному лікуванні, відпочинку і туризмі, соціально-економічний ефект рекреаційного природокористування, ефективність освоєння природних ресурсів у різних сферах використання. Останнє має важливе значення при виборі оптимального варіанту природокористування.

Є два підходи до вибору критеріїв економічної оцінки: затратний, який передбачає оцінку витрат на освоєння ресурсів; рентний – за результатами їх експлуатації.

В основі затратної концепції лежить положення про те, що вартісна оцінка рекреаційних ресурсів залежить від затрат на їх освоєння і відновлення. Є такі види оцінок, що ґрунтуються на затратній концепції:

– за витратами на заміщення рекреаційно-оздоровчих ресурсів, які повинно понести господарство регіону, якщо територія вибуває з рекреаційно-оздоровчого використання (тоді відшуковується інша ділянка з еквівалентними ресурсами);

– за відтворювальною вартістю, як величиною майбутніх витрат праці, які суспільству доведеться взяти на себе для часткового чи повного відновлення втрачених ресурсів;

– за витратами відвідувачів, як сума витрат, яку погоджується віддати рекреанти для задоволення своїх потреб у відпочинку.

Затратні методи досить умовні, тому що в наш час дуже важко визначити величину необхідних витрат трудових і матеріальних ресурсів для відновлення порушених геоекозисів [7].

Рентний підхід базується на концепції існування диференційної ренти [7].

В рекреаційно-оздоровчій діяльності, як і в інших ресурсомістких видах економічної діяльності, за рекреаційно-оздоровчі ресурси повинна бути встановлена плата. Враховуючи сучасний досвід, виділимо три види платежів, які використовуються в практиці рекреаційно-оздоровчої діяльності.

Перший вид платежів йде через відрахування за користування природними рекреаційно-оздоровчими ресурсами. Як вже

зазначалось, можна використовувати затратний та рентний підхід.

Другий вид платежів – відрахування за понаднормативне використання природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів і за користування загальною інфраструктурою.

Третій вид платежів – штрафні санкції, які накладаються безпосередньо на керівників закладів відпочинку за невиконання ними встановлених вимог з організації та ведення рекреаційно-оздоровчої діяльності.

У вітчизняній науковій літературі для визначення вартісної оцінки природних ресурсів більш детально розглядався саме рентний підхід. Так, Н. Мироненко вважає, що плата за рекреаційні ресурси є вилучення диференційної ренти [7]. Утворення диференційної ренти обумовлено відмінностями в природній цінності рекреаційно-оздоровчих територій, джерел мінеральних вод і родовищ лікувальних грязей, обмеженістю кращих з них, різним місцезнаходженням відносно районів попиту. Величина диференційної ренти визначається як різниця між цінністю продукції, яка отримується при експлуатації природного ресурсу і нормативним рівнем індивідуальних приведених витрат на її виробництво при використанні цього ресурсу.

Нормативний рівень індивідуальних приведених витрат повинен встановлюватись централізовано. Це гранично допустимі витрати на приріст виробництва даної продукції у певному районі для певного періоду, так звані замикаючі витрати або кадастрові ціни. Схематичну залежність між рентною економічною оцінкою і параметрами, які її визначають, запропонував К.Гофман [8]:

$$R = \max(\alpha q(Z - S)), \quad (9)$$

де R – економічна оцінка природного ресурсу;

Z – кінцеві витрати (кадастрові ціни) на продукцію, отриману при експлуатації природного ресурсу;

S – індивідуальні витрати на продукцію, отриману при експлуатації природного ресурсу;

q – коефіцієнт “продуктивності” природного ресурсу;

α – коефіцієнт, що враховує динаміку в часі показників Z, S, q.

Показники кінцевих витрат мають першочергове значення для оцінки рекреаційно-оздоровчих ресурсів. Цей підхід можливо реалізувати через систему кадастрів рекреаційно-оздоровчих ресурсів. В кадастрі рекреаційно-оздоровчі ресурси ранжуються за цінністю, унікальністю, якістю, місцезнаходженням, доступністю через бальну, вартісну, споживчу оцінку. Але створення кадастру – складний, довготривалий і трудомісткий процес, до того ж, у відношенні до рекреаційно-оздоровчих ресурсів не розроблено єдиних критеріїв оцінки (вони часто не можуть бути однозначними, оскільки один і той же, наприклад рекреаційно-оздоровчий комплекс, може бути по-різному оцінений з точки зору використання для різних видів рекреаційно-оздоровчої діяльності). Недоліком цього підходу є те, що гірші ресурси, рекреаційні території отримують нульову оцінку, хоча їх використання необхідне та економічно доцільне.

Кадастрова оцінка рекреаційно-оздоровчих ресурсів необхідна, і ця проблема повинна бути вирішена. Але практична діяльність вимагає негайного вирішення питання впровадження плати за використання рекреаційно-оздоровчих ресурсів.

Розповсюдженою є пропозиція оцінювати продуктивність природних ресурсів за виходом продукції на одиницю витрат або використовувати величину вартості валової продукції. Цей показник покладено в основу абсолютної економічної оцінки природних ресурсів. До того ж, дослідження ряду науковців свідчать про те, що величина оцінки за валовою продукцією і диференційною рентою збігається.

Рекреаційна рента є додатковим прибутком або надприбутком. Умовою її утворення є більш сприятливі природні чи соціально-економічні умови. Кількісна обмеженість і якісні відмінності рекреаційно-оздоровчих ресурсів в умовах ринкової економіки

породжують різницю в результатах господарського використання цих ресурсів, тобто суб'єкти господарювання отримують різну величину додаткового прибутку, що і є матеріальною основою рекреаційної ренти. В рекреаційно-оздоровчій сфері варто виділити три форми рекреаційної ренти: монопольну, диференційну, абсолютну.

Монопольна рекреаційна рента утворюється при використанні унікальних, екзотичних, виключної якості ресурсів, на які виникає посиленій попит, що призводить до отримання надприбутків.

Основу диференційної ренти, як було зауважено, складають відмінності в якості, доступності, корисності рекреаційно-оздоровчих ресурсів.

Вважаємо, що є необхідні умови і для утворення абсолютної рекреаційної ренти: якщо певну територію, об'єкт чи ресурс є можливість використовувати в рекреаційно-оздоровчих цілях, то вони вже володіють додатковою корисністю і можуть приносити додатковий прибуток. Ця обставина підкреслює особливе соціальне значення навіть гірших рекреаційно-оздоровчих ресурсів.

Оскільки рента – це форма реалізації власності й додатковий прибуток стає рентою, коли потрапляє до власника ресурсів, постає питання про право присвоєння рекреаційної ренти. Власниками рекреаційно-оздоровчих ресурсів можуть бути держава, муніципальна влада, рекреаційно-оздоровчі установи, приватні особи. На даний час більшістю рекреаційно-оздоровчих ресурсів володіє держава і муніципальні власті. Теоретично, схема дуже проста: монопольна рекреаційна рента, що виникає при експлуатації особливо цінних рекреаційно-оздоровчих ресурсів, які, як правило, є державною власністю, повинна привласнюватись державними, муніципальним органам влади та суб'єктом господарювання; диференційна і абсолютна рекреаційна рента, що виникає при експлуатації рекреаційно-оздоровчих ресурсів місцевого значення, привласнюватиметься місцевими органами влади та суб'єктом господарювання.

Дуже важливо уточнити, які рекреаційно-оздоровчі ресурси є загальнодержавною власністю, а які – муніципальною. Згідно з цим уточненням складається схема – кому, за які ресурси і в якій кількості буде відраховуватись рекреаційна рента. Звичайно, тут не можливо запобігти зіткнення інтересів, але необхідно прийняти такий механізм, який дає би можливість з максимальною ефективністю використовувати отримані кошти.

Використання платежів повинно бути виключно цільовим. Рекреаційно-оздоровчий вид економічної діяльності галузь – один з небагатьох, який на даному етапі розвитку економіки України може стати на шлях саморозвитку, самофінансування, самоуправління і швидко принести реальну вигоду державі в фінансовому, економічному та соціальному плані. Частина платежів (скажімо 1/2) повинна надходити до бюджету місцевих органів влади для фінансування розвитку рекреаційно-оздоровчої інфраструктури, організації природоохоронних заходів, раціонального використання рекреаційно-оздоровчих ресурсів та інших цільових витрат. Інша частина повинна залишатись рекреаційно оздоровчим установам для саморозвитку. Доцільно створити правовий механізм контролю за цільовим використанням рекреаційної ренти.

Введення рекреаційної ренти має вирішити таке коло завдань:

- створити умови для удосконалення економічних відносин у сфері природокористування;
- прискорити розвиток ринкових відносин в рекреаційно-оздоровчій сфері на рівні світових стандартів;
- стимулювати раціональне використання рекреаційно-оздоровчих ресурсів, забезпечити повноцінне їх відтворення та охорону;
- вирівняти умови господарювання рекреаційно-оздоровчих організацій щодо використання рекреаційно-оздоровчих ресурсів;
- забезпечити розвиток інфраструктури відповідних територій;

– сформуувати бюджетні та позабюджетні фонди для інвестування рекреаційно-оздоровчої сфери;

– здійснити перехід рекреаційно-оздоровчої сфери до самофінансування, саморозвитку, самоуправління.

Загалом систему показників оцінки рекреаційно-оздоровчого комплексу можна поділити на три групи:

1) показники оцінки ресурсів рекреаційно-оздоровчого комплексу, що включають в себе: види природних рекреаційно-оздоровчих ресурсів, які розташовані на території досліджуваного РОК (кліматичні, водні, лісові, бальнео- та спелеоресурси);

2) показники рекреаційно-оздоровчої діяльності об'єктів рекреаційно-оздоровчого комплексу, до яких належать: кількість рекреаційно-оздоровчих об'єктів, кількість ліжок-місць в них, кількість тих, хто відпочив та оздоровився за рік, сезон, місяць максимального розгортання та інше;

3) показники економічної діяльності рекреаційно-оздоровчого комплексу.

Розглянуті показники функціонування та оцінки рекреаційно-оздоровчого комплексу у сукупності дають можливість кількісно виразити соціально-економічний ефект від діяльності рекреаційно-оздоровчого комплексу та прослідкувати динаміку показників його економічної ефективності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Стаскас В.П.* Градостроительная организация районов и центров отдыха. Л.: Стройиздат, 1977. – С. 164

2. *Веденин Ю.А.* Динамика территориально-рекреационных систем. – М.: Наука. 1982. – 260 с.

3. *Мухина Л.* Принципы и методы технологической оценки природных комплексов. М.: Знание, 1982. – С. 12.

4. *Веденин Ю.А., Зорин И.В.* Социальные аспекты изучения территориальных рекреационных систем. // Вопросы географии. – 1973. – Вып. 93. – С. 21-39.

5. *Шмагина В.В., Харчиков С.К.* Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 70 с.

6. *Нудельман М.С.* Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования. – К.: Наук. думка, 1987. – 129 с.

7. *Мироненко Н.С., Твердохлебов И.И.* Рекреационная география. – М.: Изд. МГУ, 1981. – 207 с.

8. *Гофман К.Г.* Экономические проблемы природопользования. – М.: Наука, 1985. – 270 с.

БЕРЕЖНА Оксана Олександрівна – здобувач Науково-дослідного економічного інституту (НДЕІ) Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.

Наукові інтереси:

– дослідження рекреаційно-оздоровчого комплексу;

– макроекономіка